

Олена ЮШКЕВИЧ

кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний
університет внутрішніх справ,
м. Харків, Україна)

ВПРОВАДЖЕННЯ КЕРІВНИХ ПРИНЦИПІВ КОМІТЕТУ МІНІСТРІВ РАДИ ЄВРОПИ ЩОДО ПРАВОСУДДЯ, ДРУЖНЬОГО ДО ДІТЕЙ, В УКРАЇНІ

Не потрібно занурюватися у судову статистику, спілкуватися із поліцейськими і прокурорами, достатньо подивитися новини, щоб констатувати, що діти на сьогодні є постійними суб'єктами вчинення правопорушень (адміністративних, кримінальних). Причини дитячої злочинності різноманітні: від безвиході до безглузвих витівок.

В Україні діє чітко налагоджений механізм системи юстиції щодо дітей (ювенальна юстиція). Основні нормативно-правові акти, що регулюють діяльність органів ювенальна юстиції, загалом узгоджені між собою. У судовій практиці постійно наголошується на тому, що при розгляді справ за участю неповнолітніх суди повинні дотримуватись визначених законом строків розгляду таких справ, кожен із уповноважених суб'єктів, учасників провадження мають неухильно виконувати законодавчі вимоги щодо дотримання порядку, умов та підстав притягнення неповнолітніх до юридичної відповідальності.

Заслуговує на увагу законопроект «Про юстицію, дружню до дитини» від 03.06.2021 р. № 5617 [1], що був поданий Кабінетом Міністрів України як суб'єктом законодавчої ініціативи. Цей законопроект розроблено з метою посилення захисту прав і ресоціалізацію неповнолітніх, що вчинили кримінальні правопорушення. Законопроект має на меті створення умов для організації та ефективного функціонування юстиції, дружньої до дитини, що відповідає вимогам Конвенції про права дитини та іншим міжнародним стандартам щодо прав дитини і є законодавчою основою для забезпечення запобігання правопорушенням у дитячому середовищі, належного поведіння з дітьми у контакті з законом та їх соціальної реабілітації, запобігання вторинній віктимізації дітей, які є потерпілими або свідками [2].

Але варто наголосити, що досі в Кодексі України про адміністративні правопорушення [3] та Кримінальному процесуальному кодексі України [4] положення щодо притягнення дітей до відповідальності зовсім не є для них дружними, а навпаки – зрівнюють дорослих та дітей за умовами поведіння та ставлення у місцях тимчасового чи постійного перебування.

Окремо необхідно акцентувати увагу на тому, що впродовж тридцяти років з дня незалежності України не було жодної спроби по впровадженню

ювенальної юстиції із створенням спеціалізованих судів для неповнолітніх. Яскравим прикладом є Польща. Судові провадження у справах неповнолітніх в Польщі проводяться сімейним судом, а не кримінальним. Суб'єкти, які взаємодіють з судом у сімейних справах, зокрема: державні установи, громадські установи та органи самоврядування, а також особи, які заслуговують на довіру, – в обсязі своєї діяльності, надають, на вимогу суду у сімейних справах, інформацію, яка необхідна під час провадження для роботи суду. Однією з інституцій, яка допомагає сімейному суду, є Районні центри сімейної допомоги (соціальні працівники зобов'язані надавати всіляку допомогу – психологічну, соціальну, фінансову тощо, щоб дитина не потрапляла в піклувальні установи). Центри допомагають також в кризових ситуаціях, проводять інтерв'ю, співпрацюючи з сімейними кураторами [5].

Таким чином видно, що механізм ювенальної юстиції потребує вдосконалення. Одним із джерел такого вдосконалення є акти міжнародного прав. Зокрема, Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей [6].

Хоча на міжнародному, європейському та національному рівнях існує низка правових документів, все ще залишаються прогалини як у законодавстві, так і на практиці, а уряди і фахівців, що працюють з дітьми, просять керівництва для забезпечення ефективного здійснення їх стандартів. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, є прямою відповіддю Ради Європи на прохання вироблення конкретних рекомендацій для держав-членів у цій галузі. Таким чином, Комітет міністрів доручив чотирьом органами Ради Європи підготувати керівні принципи про правосуддя, дружнє до дітей (надалі – «керівні принципи»), пропонуючи рішення для надання допомоги державам-членам у створенні судової системи у відповідь на особливі потреби дітей, з метою забезпечення ефективного та адекватного доступу та поводження з дітьми у будь-якій сфері правосуддя: цивільному, адміністративному або кримінальному [6].

Підсумком роботи групи фахівців з питань правосуддя, дружнього до дітей, до складу якої входили судді, адвокати, прокурори, науковці, психологи, співробітники поліції, соціальні працівники, а також представники урядів держав-членів, і тому характеризувалися міждисциплінарним складом, стала розробка п'яти керівних принципів, відповідно до яких має здійснюватися правосуддя, дружнього до дітей:

1) участь – необхідно поважати право всіх дітей на отримання інформації про свої права, на отримання відповідних способів доступу до правосуддя та на консультування, а також право на те, щоб бути почутою під час розглядів, що стосуються або впливають на них (надання належної уваги думці дітей з урахуванням їх зрілості та будь-яких труднощів спілкування, які вони можуть мати для того, щоб зробити цю участь ефективною. Діти повинні вважатися та розглядатися як повні носії прав та повинні мати право здійснювати всі свої права таким чином, що враховується їх здатність

утворювати свої власні погляди, а також обставини справи.

Серед прогалин впровадження зазначеного принципу у вітчизняне правосуддя можна назвати: відсутність закріплення на законодавчому рівні пам'ятки про права та обов'язки дитини у певному провадженні, що написана зрозумілою мовою для дитини; уповноважені особи (поліцейські, прокурори, адвокати) не володіють спеціальними знаннями щодо спілкування із дитиною, отже, їх важко розповісти не законодавчими поняттями про способи доступу до правосуддя, що і як буде відбуватися тощо; дитину взагалі майже не викликають до суду у сімейних справах тощо.

2) Найкращі інтереси дитини – Держави-члени повинні гарантувати ефективне здійснення прав дітей, щоб їх найкращі інтереси мали першочергову увагу у всьому, що стосується або зачіпає їх інтереси. У Законі України «Про охорону дитинства» [7] цей принцип визначено і варто сказати, що уповноважені органи намагаються його дотримуватися.

3) Гідність – до дітей потрібно ставитися з обережністю, чутливістю, справедливістю та повагою під час будь-якої процедури або справи, приділяючи особливу увагу їх особистій ситуації, благополуччю та конкретним потребам, а також з повною повагою їх фізичної та психологічної недоторканності. Таке ставлення повинно бути надане їм, незалежно від того, яким чином вони вступають у контакт з судовим або не судовим розглядом, або іншими заходами, а також незалежно від їх правового статусу та потенціалу під час будь-якої процедури або справи. На жаль, більшість уповноважених суб'єктів ювенальної юстиції порушують цей принцип, вважаючи досі, що дитина – це об'єкт правовідносин, а не повноцінний суб'єкт правовідносин.

4) Захист від дискримінації – права дітей повинні забезпечуватись без жодної дискримінації за ознакою статі, раси, кольору шкіри або етнічного походження, віку, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, соціально-економічного стану, статусу одного з їх батьків або обох батьків, належності до національних меншин, майнового стану, народження, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності або іншого статусу. Наразі все ж таки існує дискримінація дітей за вище наведеними ознаками, особливо дітей-ромів, дітей з малозабезпечених родин тощо.

5) Верховенство права – елементи належної правової процедури, такі як принципи законності та пропорційності, презумпція невинності, право на справедливий судовий розгляд, право на юридичну допомогу, право на доступ до судів і право на апеляцію, мають бути гарантовані для дітей, так само, як і для дорослих, і не повинні бути зведені до мінімуму або заборонені під приводом кращих інтересів дитини. Це відноситься до всіх судових і позасудових або адміністративних розглядів [6].

Підсумовуючи, варто зазначити, що керівні принципи про правосуддя, дружнє до дітей, розроблені Комітетом міністрів Ради Європи, є

прийнятними і активно впроваджуються в Україні. Існують певні прогалини їх дотримання в системі ювенальної юстиції, але небайдужі фахівці, що працюють із справами захисту дітей, судова практика поступово допомагають це виправляти.

1. Про юстицію, дружню до дитини: Проект закону від 03.06.2021 р. № 5617. URL: <https://bit.ly/3r2v6Li>.

2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про юстицію, дружню до дитини». URL: <https://bit.ly/349DnUq>.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України 13.04.2012 від № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

5. Пархоменко П. Аналіз міжнародного досвіду щодо роботи з дітьми, які на момент вчинення суспільно небезпечного діяння не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність. URL: <https://uni.cf/3tY8zRt>.

6. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей : Акт Комітету міністрів Ради Європи від 17.11.2010. <https://rm.coe.int/16804c2188>.

7. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

Галина АВДЄЄВА

кандидат юридичних наук

(НДІ вивчення проблем злочинності

імені академіка В.В. Сташиса

НАПрН України, м. Харків, Україна)

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ З ВИКОРИСТАННЯМ МІЖНАРОДНИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Відповідно до ст. 6 «Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» однією з основних цінностей демократичного суспільства є право на справедливе правосуддя [1]. Це, серед іншого, передбачає існування рівності сторін судового процесу та процесуальну змагальність. Зокрема, в Італії адвокати підозрюваного і потерпілого відповідно до ст. 327-bis КПК Італії мають право навіть проводити власне розслідування, результати якого розглядаються судом як докази. Згідно зі ст. 225 КПК Італії кожна зі сторін має право залучати своїх «технічних консультантів» для проведення експертизи або рецензування експертних висновків [2]. Основним критерієм для обрання такої обізнаної особи є наявність у неї спеціальних знань у певній галузі.